

VAN WIERDEN EN TERPEN

Mededelingen van de Vereniging voor Terpenonderzoek

Nummer 3 (najaar 1996)

TEN GELEIDE

Voor u ligt de derde Nieuwsbrief, ditmaal vergezeld door de Jaarverslagen 73-74. De baringsgeschiedenis van dit boekje, dat het vroegmiddeleeuwse grafveld Oosterbeintum tot onderwerp heeft, is geen eenvoudige geweest, en het is u al beschamend vaak beloofd, maar 'all well that ends well'.

De Nieuwsbrief staat überhaupt sterk in het teken van publicaties. Momenteel wordt er weinig gegraven, maar het schrijven over onderzoeksresultaten gaat met kracht verder.

Het terpenonderzoek neemt overigens andere vormen aan. Mijn eigen proefschrift, hieronder gememoreerd, vormt min of meer het sluitstuk van een periode van individueel en tegelijk ook tamelijk eigzinnig onderzoek, zoals voor mij is uitgevoerd door Marijke Miedema, Gilles de Langen en Egge Knol. De komende jaren staat in het teken van projecten, uitgevoerd door meerdere personen, afkomstig van verschillende instituten. U kunt verderop lezen over het SHW-project Nederzetting en Landschap, waarin met name Westergo een hoofdrol speelt.

Het verenigingsnieuws zult u in de volgende Jaarverslagen uitgebreid aantreffen, maar hier wil ik melding maken van twee bestuurswijzigingen. Zoals al in de vorige Nieuwsbrief was aangekondigd, heeft ir. De Smet het penningmeesterschap, dat hij ruim 30 jaar op zeer zorgvuldige wijze gestalte heeft gegeven, nu ook officieel overgedragen aan Egge Knol; hij blijft wel aan als bestuurslid. Onlangs gaf P.B. Kooi, voormalig secretaris, te kennen uit het bestuur te willen treden. Toen hij aantrad, stonden de activiteiten op een zeer laag pitje en was het zaak dit niet te laten doven. De samenstelling van het huidige bestuur biedt volgens hem voldoende garantie voor een goed beleid.

De volgende Jaarverslagen (76-81) verschijnen eind 1997. Mocht u suggesties hebben voor een bijdrage - anders dan al aangemeld - dan vernemen we die graag. Verder vindt u bijgevoegd een acceptgiro voor de contributie 1996, ten bedrage van 25 gulden.

Ernst Taayke (secr.)

VERSCHEENEN PUBLICATIES

* *Paleo-Aktueel 7*, uitgave van de vakgroep Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen, is in het voorjaar van 1996 verschenen. Dit deel bevat, naast bijdragen over onderzoek in Drenthe en andere delen van Nederland en het buitenland, berichten over verkenningen en opgravingen in het terpengebied. Deze bijdragen gaan over een terpzool in Goutum-Noord (door J.M. Bos en A. Jager), oude en nieuwe Friezen op de terp Tjitsma (door D.A. Gerrets, H.A. Heidinga en J. de Koning), Friese fibulae (door J.M. Bos en J. Zijlstra), Bedum, al dan niet een terp of wierde (door P.B. Kooi) en de opgraving aan de Minne- mastraat in Leeuwarden in 1995 (door J.M. Bos, Y. Dijksta en J.P. de Roever).

Paleo-aktueel 7 is voor f 20,- af te halen bij de vakgroep Archeologie, Poststraat 6, Groningen. Het boekje wordt voor f 25,- per post toegestuurd nadat het bedrag per acceptgiro is overgemaakt. Bestellingen per telefoon (050-3636712) of per post: secretariaat vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen. Enkele oudere nummers zijn nog leverbaar.

* *Verborgen Verleden Verlicht, Introductie tot het historische en archeologische archief van Friesland*, red. G.J. de Langen, J.A. Mol, P.N. Noomen en L.A. Oldersma. Dit boekje, dat deze zomer naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling in het Rijksarchief Leeuwarden verscheen, belicht de ontwikkeling van het boerenbedrijf, begraafplaatsen, kloosters, versterkingen en steden in Friesland op grond van recente resultaten van archeologisch, historisch en historisch-geografisch onderzoek. Wat de terpen betreft, wordt de ontwikkeling van het boerenbedrijf op de terpen Tjitsma (Wijnaldum), Foudgum en Tritsum geschetst; tevens wordt er een overzicht gegeven van het onderzoek naar het vroegmiddeleeuwse grafveld Oosterbeintum.

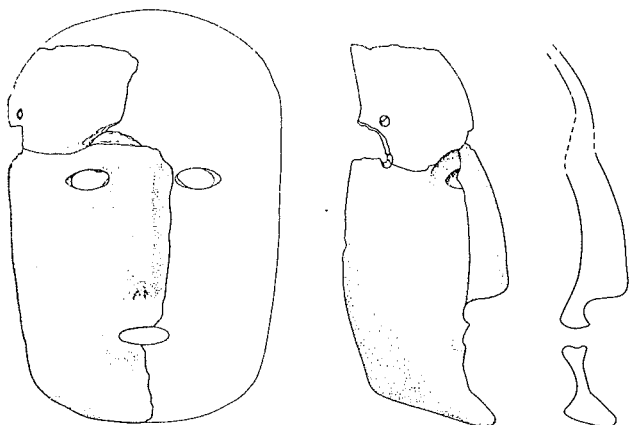
Het boekje is zeer interessant van inhoud, heeft duidelijke en toepasselijke illustraties en is aantrekkelijk vormgegeven. In een opvallend scherpe bijdrage op p. 10-11 trekt Paul Noomen van leer tegen de conclusie die de op-

gravers op grond van het vondstmateriaal trokken, dat de bewoners van de terp Tjitsma in de 7e eeuw AD zich in rijkdom en positie onderscheidde van bewoners van andere terpen.

Het boekje is voor f 15,- af te halen bij het Rijksarchief Leeuwarden, Boterhoek 3, of aldaar te bestellen: Postbus 9, 8900 AB Leeuwarden. Bij verzending per post worden portokosten in rekening gebracht. Het boekje is voor f 17,50 bij enkele boekhandels te koop.

** Klarheid uit oude scherven*

Het is een bekend gegeven dat een groot deel van de vondsten van een archeologische opgraving in een wierde uit scherven bestaat. De noordelijke musea bezitten daarvan dan ook duizenden exemplaren. Het nut van het bewaren van al die kleine brokjes pot is niet altijd een ieder duidelijk. Maar nu Dr. Ernst Taayke na jaren onderzoek aan deze scherven zijn proefschrift *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande 600 v. Chr. bis 300 n. Chr.* heeft voltooid, blijkt meer dan ooit dat dit weerbarstige materiaal voor het verschaffen van inzicht in het verleden van grote betekenis is. Het bewaren van al dat materiaal is zinvol voor de kennis van het regionale maar ook het nationale verleden. Tussen alle bekeken scherven zat bovendien een die bleek te passen aan het bekende masker van Middelstum-Boerdamsterweg. Dat was wellicht de meest verrassende vondst.

Masker Middelstum na de aanvulling door Ernst Taayke, datering ca. 500 v. Chr.

Taayke heeft de bestaande aardewerk indelingen van Van Es en Miedema sterk verfijnd en uitgebreid en vervolgens voor vier steekproefgebieden, in respectievelijk Westergo, Oostergo, Groningen en Noord-Drenthe, al het museummateriaal en het

materiaal uit een aantal opgravingen beschreven. Dit monnikenwerk leerde een groot aantal nieuwe feiten. Al bouwt hij voort op het onderzoek van Van Giffen, Boeles, Waterbolk en Van Es, het is niet te veel gezegd dat hij de bewoningsgeschiedenis van Noord-Nederland herschreven heeft.

In zijn samenvatting schrijft hij aldus: "Na een verkenningfase in wellicht de 7e eeuw voor Christus, waarvan een handjevol scherven getuigt, werden in de 6-5e eeuw in het gehele kweldergebied nederzettingen gesticht. Tot de bekendste behoren Hichtum, Stapert en Hogebeintum in Friesland en Middelstum-Boerdamsterweg in Groningen. Op grond van geometrische versiering op het vroegste aardewerktype, moet de herkomst van de eerste bewoners in noordwest-Nedersaksen en niet in Drenthe gezocht worden, zoals tot dusver verondersteld werd. Wel is het aannemelijk dat Drenthe in de loop van de midden-ijzertijd aanzienlijk heeft bijgedragen aan de kwelderpopulatie.

De 1e eeuw n. Chr. bood een bewoningsoptimum; niet alleen nieuwe kwelders maar ook de randzones van het veen werden in gebruik genomen. Het aantal nederzettingen nam sterk toe, gedeeltelijk door een instroom van oostelijke kolonisten (Chauken?) in Groningen. Het door hen gebruikt Wierum-aardewerk is ook gevonden in Noord-Drenthe, met name in de versterkte nederzettingen bij Zeijen en Vries; deze mogen als voorposten van de kustbewoners worden opgevat.

Gelet op het aardewerk (Driesum-stijl) verstevigden Groningen en Drenthe in de loop van de 2e en 3e eeuw hun contacten met het noordwest-Duitse gebied. Ook in Oostergo valt deze invloed te bespeuren. Westergo en Noord-Holland waren nu nog de enige gebieden die de Friese eer hooghielden.

In de 3e eeuw werden veel woonplaatsen in het kustgebied, vooral in de lagere delen, opgeheven - een duidelijke aanwijzing voor wateroverlast. Op de weinige terpen die bewoond bleven, ook die in Westergo, werd rond 300 uitsluitend Driesum-aardewerk gebruikt. De verschillen tussen deze stijl en die van het daaropvolgende 'Angelsaksische' aardewerk en het vrijwel ontbreken van overgangsvormen en contactvondsten in aanmerking genomen, moet in het kweldergebied rekening worden gehouden met een vrijwel volledige bewoningsbreuk. Veranderingen in de nederzettingstructuur op terpen (hutkommen-fase) en het ontbreken van archaische plaatsnamen lijken dit oordeel te bevestigen. In Drenthe is voor deze periode sprake van een continue ontwikkeling." Aldus Taayke.

Van zijn conclusies kreeg de herkomst van de oudste bewoners de meeste aandacht. Duidelijk in zijn samenvatting maar wat verscholen in het proefschrift is echter ook te lezen dat een tweede en niet geringe migratiestroom in 3e en 4e eeuw voor Christus uit Drenthe naar het noordelijke kweldergebied opzocht. De door Taayke beschreven oprukkende Chaukische invloedssfeer in de eerste eeuw na Christus in Groningen, is een geheel nieuw idee en biedt spannende perspectieven. Wellicht verklaart het ook verschillen in de aard van Romeinse importen zoals Michael Erdrich die in zijn recent verdedigde proefschrift beschrijft.

Tenslotte een opmerking over het einde van de Romeinse tijd. Taayke heeft niet goed greep kunnen krijgen op het aardewerk van de vierde eeuw. Tegenover een baaierd aan vondsten uit de eerste drie eeuwen na Chr. en een groeiende stroom aan volksverhuizingstijdvondsten (vooral Angelsaksische keramiek) staan nauwelijks aardewerkvondsten uit de vierde eeuw. Dit moet duiden op een grote achteruitgang in bevolking. Helemaal leeg lijkt mij die eeuw echter niet te zijn. Taayke vindt een aantal vormen die hij voorzichtig aan de vierde eeuw toeschrijft. De datering van de verschillende vormen van het Angelsaksisch aardewerk staat door de grote veelvormigheid en overdadige versiering nog steeds niet geheel vast. Onder het vaatwerk in Noord-Nederland zitten beslist ook vierde eeuwse vormen.

Hetzelfde kan gezegd worden van andere veelal geïmporteerde voorwerpen. Als voorbeeld kunnen enkele objecten van een zwart gesteente, gagat, genoemd worden. In Tzum, Menaldum en Welsrijp zijn twee armbanden en een kralensnoer van gagat in graven gevonden. Gelet op parallelen in het Rijnland moeten deze in de vierde eeuw gedateerd worden. Deze voorwerpen zijn vermoedelijk op z'n laatst in het einde van de vierde eeuw naar het noorden gekomen. Als we alle materiaalgroepen bij elkaar leggen zal blijken dat er gedurende de hele vierde eeuw wel een zekere restbevolking op de hoogste kwelders heeft gewoond. Er was ruimte genoeg voor migranten uit het oosten om zich in de volksverhuizingstijd hierbij te voegen.

Het proefschrift van Ernst Taayke is in vijf delen gepubliceerd in de *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* in Amersfoort. Voor de promotie zijn deze artikelen gebundeld in een mooi boek. Dat is in een kleine oplage mede met steun van de Vereniging voor Terpenonderzoek gedrukt en zo kunnen de leden het boek verwerven voor 40 gul-

den (niet-leden 65 gulden) inclusief verzendkosten. Het is een prachtig boek geworden, dankzij de soepele stijl van de schrijver leest het prettig en dat ondanks de weerbarstige materie.

De auteur aan het werk

Het boek heeft een vrolijk omslag. Ieder die zich op de hoogte wil stellen van de nieuwste kennis over de bewoning van Noord-Nederland tussen pak weg 600 voor en 300 na Christus moet zich in dit boek verdiepen.

Het boek (omvang 406 pagina's) is schriftelijk te bestellen bij de
Secretaris Vereniging voor Terpenonderzoek
Poststraat 6
9712 ER Groningen

Bespreking: Egge Knol

* *Van de tentoonstellingscatalogus Friezen, Saksen en Denen* is de Duitse versie nog beschikbaar. Deze is in Nederland te verkrijgen bij de Noord-Nederlandsche boekhandel te Leeuwarden, prijs f 35,- (beperkte voorraad), en verder bij het Staatliches Museum in Oldenburg (Duitsland).

* *Terpen in West-Friesland uit de Bronstijd*
Op 31 oktober 1996 promoveerde Janneke Buurman van de ROB op een proefschrift onder de titel: *The eastern part of West-Friesland in later prehistory, agricultural and environmental aspects*. Dit proefschrift dat bestaat uit een reeks artikelen, waarvan enkele samen met andere

auteurs werden geschreven. Het belicht het boerenbedrijf, vooral de akkerbouwproductie, en het natuurlijk milieu in het oostelijk deel van West-Friesland in de Midden- en Late Bronstijd. In een afsluitend hoofdstuk 'De stand van zaken' bespreekt zij de bewoonbaarheid en de bewoning van het waddengebied in West-Friesland in de Bronstijd. Dit gebied vertoonde overeenstemming met het latere kweldergebied van Friesland en Groningen, dat pas in de IJzertijd bewoond werd.

In de 16e eeuw v. Chr. raakte West-Friesland bewoond. Het uitgestrekt kweldergebied bood optimale mogelijkheden voor veeteelt en akkerbouw. Tijdens de bewoning stijgt het grondwater niveau aanzienlijk, vooral tussen 920 en 800 v. Chr. Dit beperkte de aanvankelijk uitstekende mogelijkheden voor veeteelt en akkerbouw aanzienlijk. Vanaf 920 v. Chr. werden de huisplaatsen zelfs verhoogd, als terpen, aangelegd. De boomgroei was in dit kweldergebied maar beperkt. De weinige houtopstanden lijken zorgvuldig te zijn beheerd. De wanden van de huizen bestonden uit zoden of aangesmeerd vlechtwerk. Uit de vele verbrande zaden van planten die door de huisdieren werden gegeten, leidt de auteur af dat de brandstof voor een belangrijk deel uit mest bestond.

De belangrijkste gewassen waren naakte en bedekte zes-rijige gerst en emmertarwe, die alleen als zomergranen werden verbouwd. De naakte gerst werd alleen in de vroegste, droogste periode verbouwd. Daarna ging men over op de verbouw van bedekte gerst, dat mogelijk vooral als veevoer werd gebruikt. Rund was tijdens de hele bewoning het belangrijkste huisdier. Daarnaast werden schapen en varkens, en enkele paarden gehouden.

De bestaansmogelijkheden worden in de loop van de tijd steeds geringer. Rond 800 v. Chr. verlaten de boeren het gebied van West-Friesland, waarschijnlijk omdat het gebied te nat werd. De auteur en haar medeauteurs B. van Geel en H.T. Waterbolk vermoeden dat de bewoners naar het Fries-Groningse waddengebied trokken. Over dit punt is inmiddels een flinke discussie ontbrand. Anderen wijzen erop dat de bewoning in het Fries-Groningse kustgebied (iets) later lijkt aan te vangen dan West-Friesland wordt verlaten. Ook wijkt de materiële cultuur van de eerste bewoners van het Fries-Groningse terpengebied nogal af van die van de laatste bewoners van West-Friesland (zie de bespreking van het proefschrift van Ernst Taayke).

Bespreking: Wietske Prummel

OUDE JAARVERSLAGEN

Er zijn verschillende oude jaarverslagen verkrijgbaar. De oudste boekjes zijn alleen voor leden, de recente uitgaven ook voor niet leden te koop. De prijs van de oude jaarverslagen is tendele bepaald door de hoeveelheid nog beschikbare exemplaren. De proefschriften van Miedema en Taayke zijn eveneens verkrijgbaar. Hieronder staat een overzicht.

- * 2e jaarverslag (1918) met rapport van Van Giffen over De Wierhuizen
alleen voor leden, fl. 10,00
- * 3e/4e jaarverslag (1920) met rapporten van Van Giffen, onder andere de opgraving in Godlinze
alleen voor leden, fl. 7,50
- * 25e/28e jaarverslag (1944) met eerste rapport Van Giffen over Valkenburg en overzichtsartikel Glasbergen over terra sigillata uit de provincie Groningen
drie delen (tekst, platen en kaarten)
alleen voor leden, fl. 7,50
- * 29/32 jaarverslag (1948) met artikel Van Giffen over Valkenburg, Utrecht en Vechten
alleen voor leden, fl. 17,50
- * 33/37 jaarverslag (1953) met rapport Van Giffen over Valkenburg en rapport Halbertsma over Deinum
drie delen (tekst, platen en kaarten)
alleen voor leden, fl. 7,50
- * 52-54 jaarverslag (1972) is Glasbergen's De Romeinse Castella te Valkenburg Z.H. (157 blz.)
alleen voor leden, fl. 12,50.
- * 51 jaarverslag (1967) is het boekje Vijftig jaren terpenonderzoek met verhalen over het begin van de carrière van Van Giffen
alleen voor leden, fl. 7,50
- * 66-72 jaarverslag (1989) met artikelen over Kimswerd, Ezinge en Leeuwarden en lijsten van publicaties van Prof. dr. H.T. Waterbolk en G. Elzinga
prijs leden terpenvereniging fl. 20,00, niet leden fl. 25,00.
- * 73e-74e jaarverslag (1996) met het verslag van de opgraving van het Vroeg-Middeleeuwse grafveld Oosterbeintum
prijs leden fl. 25,00, niet leden fl. 29,50
- * 75 jaarverslag (1991) met een grote verscheidenheid aan artikelen over het onderzoek van de terpen en wierden in het verleden en heden.
prijs leden terpenvereniging fl. 20,00, niet leden fl. 25,00.
- * M. Miedema (1983) 25 eeuwen bewoning in het terpengebied ten noordwesten van Groningen

(standaardwerk in drie delen)

prijs leden terpenvereniging fl. 40,00, niet leden fl. 65,00

* E. Taayke (1996) Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande 600 v.Chr. bis 300 n.Chr.

prijs leden terpenvereniging fl. 40,00, niet leden fl. 65,00

Bestellingen kunnen telefonisch of schriftelijk worden gericht tot de penningmeester. Bij verzending wordt porto doorberekend. Afhalen is na overleg mogelijk.

Penningmeester Egge Knol
A. van Solmsstraat 9a 9717 AL Groningen
tel. 050-3131132 (werk 050-3666555;
fax werk 050-3120815)

PUBLICATIES IN DRUK

* *Oosterbeintum*

De Engelstalige publicatie van het vroegmiddeleeuwse grafveld Oosterbeintum, 400-750 AD, verschijnt begin 1997 onder de titel 'The early medieval cemetery of Oosterbeintum (Friesland)' in *Palaeohistoria* 37/38. Het artikel heeft als auteurs: E. Knol, W. Prummel, H.T. Uytterschaut, M.L.P. Hoogland, W.A. Casparie, G.J. de Langen, E. Kramer en J. Schelvis.

Een verkorte Nederlandstalige versie van dit artikel, dat is uitgebreid met een overzicht van de vondsten die bij de commerciële afgravingen zijn gedaan, is eind 1996 verschenen als nummer 34/35 van de Jaarverslagen van de Vereniging van Terpenonderzoek.

Hiermee is voor het eerst sinds 1920 Van Giffen over het grafveld Godlinze publiceerde in de Jaarverslagen Terpenvereniging, over een grafveld uit de vroege middeleeuwen uit het terpengebied gepubliceerd.

* *Wijnaldum*

De eerste bundel met resultaten van het onderzoek op de terp Tjitsma te Wijnaldum is in druk. Het boek, dat in de eerste helft van 1997 verschijnt, zal als titel hebben: *The excavation near Wijnaldum. Reports on Friesland in Roman and Medieval Times, First Volume*. Zoals de titel van het boek al aangeeft, zijn de bijdragen in het Engels gesteld. Uitgever is Balkema Publishers in Rotterdam en Brookfield. Redacteuren van de bundel zijn J. Besteman, J.M. Bos, D.A. Gerrets en H.A. Heidinga.

In deze bundel worden de volgende onderwerpen behandeld (de auteurs staan tussen haken): Opgravingsmethoden (Besteman en Gerrets), Erosieverschijnselen (Bos en Gerrets), Eerste overzicht van de opgravingsresultaten (Gerrets, Heidinga en de Koning), Het landschap (Vos), Pollenanalyse en vegetatiereconstructie (Groenman-van Waateringe), Zaden (algemene beeld m.b.t. de vegetatie) (Pals), Hout en houtgebruik (Stuijts), Terra Sigillata (Volkers), Terra nigra(-achtig)-aardewerk en dakpanfragmenten (Galestin), Romeins metaal (Erdrich), Romeinse munten (van der Vin), Algemene introductie tot de fibulae (Bos en Zijlstra), De spang van Tjitsma, archeologisch en kunsthistorisch (Schoneveld en Zijlstra), De spang, technisch (Nijboer en van Reekum), Schijffibulae (Bos en Zijlstra), Kleine gelijkarmige fibulae (Bos en Zijlstra), Vroegmiddeleeuwse munten (Pol), Glas en chemische analyse van het glas (Sablerolles en Henderson), Leer (Groenman van Waateringe), Menselijke begravingen (Cuijpers, Haverkort, Pasveer en Prummel) en Onderzoek van menselijk DNA (Richards).

MUSEA

Op 30 november 1996 is het Drents Museum na een verbouwing heropend. De archeologische afdeling wordt nog uitgebreid met een inleidend gedeelte over methoden in het onderzoek.

Op 14 maart 1997 vindt de officiële heropening van het Fries Museum plaats. Aan de archeologie worden drie afdelingen gewijd: een over de steentijd, een over de terpentijd (IJzertijd - Vroege Middeleeuwen) en een 1:1 reconstructie van een laatmiddeleeuws houten huis. Voor de schooljeugd wordt er een educatieve archeologische afdeling ingericht.

VELDWERK

* *Fries Terpengebied (I en II)*

Het grote terpenproject dat sinds 1992 in opdracht van de Provincie Friesland door RAAP wordt uitgevoerd, loopt bijna ten einde. Momenteel wordt gewerkt aan de eindrapportage over ca. 300 terreinen. De meeste van deze terreinen zijn terpen, zoals in de vorige nieuwsbrief reeds duidelijk werd.

Het project moet leiden tot een betere bescherming van het archeologische bodemarchief van Friesland. Door middel van voorlichting en

het bijstellen van gemeentelijke bestemmingsplannen zijn de eerste successen geboekt. Het project is niet alleen voor de monumentenzorg belangrijk, maar heeft ook een wetenschappelijk nut: door middel van het uitgebreide veldwerk zijn veel nieuwe gegevens verzameld over de ruimtelijke verspreiding van terpen, hun ouderdom en hun huidige wetenschappelijke waarde.

Een afdoende bescherming zal, zo is de verwachting, evenwel pas op de middellange en lange termijn realiseerbaar zijn. Het is daarom van het grootste belang dat de archeologische monumentenzorg in het terpengebied wordt voortgezet. Het is verheugend nieuws dat inmiddels zeker is dat het eerste terpenproject door een tweede zal worden opgevolgd. Naar verwachting start het veldwerk voor dit nieuwe project in januari 1997.

Informatie Gilles J. de Langen
RAAP Noord-Nederland

** Landinrichtingsgebied Midden-Groningen*

In opdracht van de Landinrichtingsdienst verrichtte Jan Molema vanuit de vakgroep Archeologie met bodemkundige assistentie van A.E. Clingeborg een door de ROB voorbereide Aanvullende Archeologische Inventarisatie in dit gebied, gelegen aan weerszijden van het Afwateringskanaal Duurswold. Ten noorden van dit kanaal werden ruim 50 boerderijterpen aangetoond, die in de Romeinse tijd werden opgeworpen en in de 3e eeuw na Chr. werden verlaten. Vanaf de 8e/9e eeuw raakten zij opnieuw bewoond. Ten zuiden van het kanaal werden bewoningssporen uit de steentijd en de Late Middeleeuwen aangetroffen. Onder de weg ten oosten van het Slochterbos bleek zich een dichtgegroeide pingo te bevinden, omringd door bewoningssporen uit de steentijd.

Informatie Jan Molema
Poststraat 6, 9712 ER Groningen

** Ruilverkaveling Appingedam - Delfzijl*

Eveneens in opdracht van de Landinrichtingsdienst voerde Jan Molema een door de ROB voorbereide Aanvullende Archeologische Inventarisatie uit in een deel van dit gebied door middel van archiefonderzoek, boringen en veldverkenning. Er werd een kleine 50 archeologische objecten geïnventariseerd. Een deel bleek al te zijn verdwenen. Van 34 terpen en 3 valgen (oude akkergronden) zijn nog resten in de bodem aanwezig.

Informatie Jan Molema
Poststraat 6, 9712 ER Groningen

** Haren*

Gedurende twee campagnes in de zomer van 1996 werd in het centrum van Haren een middeleeuws erf gedeeltelijk opgegraven. Dit gebeurde in het kader van de voorbereiding van het zogenaamde Komplan, waarin grootschalige bouwactiviteiten zijn voorzien. Het onderzoek werd op initiatief van de gemeente uitgevoerd in een samenwerkingsverband tussen ROB (Henny Groenendijk) en de vakgroep Archeologie van de RuG.

Temidden van de dichte bebouwing pal ten noorden van de kerk bleek nog een vrijwel ongestoord terrein aanwezig te zijn, waarin bewoningssporen daterend uit de zevende tot en met de vijftiende eeuw werden aangetroffen. Daaruit zijn bij een voorlopige analyse delen van boerderijplattegronden en plattegronden van schuren te construeren, met de daarbij behorende waterputten, afvalkuilen, greppels en slootjes.

P.B. Kooi

** Peelo*

Bij een noodopgraving in het uitbreidingsplan Borgstee te Assen kon het middeleeuwse erf Huisinge van de voormalige buurtschap Peelo worden opgegraven. Ondanks de ijzige omstandigheden tijdens het veldwerk in december 1995 en maart-april 1996 was het resultaat boven verwachting.

Binnen een rechthoekig systeem van sloten en greppels werden sporen van bewoning aangetroffen, waaronder oost-west georiënteerde plattegronden van drie opeenvolgende boerderijen, globaal te dateren tussen 800 en 1400 na Chr. (typen Gasselte-A, Gasselte-B en Gasselte-B'). Daarnaast zijn de plattegronden van tenminste vier schuren uit verschillende perioden gevonden, alsmede twee waterputten.

Het bijbehorende vondstmateriaal bestaat voornamelijk uit scherven van kogelpotten, enkele scherven van Pingsdorf-aardewerk en vroeg steengoed. Voorts werden brokstukken van maalstenen geborgen.

Het onderzoek is uitgevoerd door de Vakgroep Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen.

P.B. Kooi

** Aanleg aardgastransportleiding Grijpskerk - Tripscompagnie*

Bij de aanleg van deze leiding van de Gasunie, die archeologisch werd begeleid door Paulien de Roever en Ydo Dijkstra, is in de Fledderboscherpolder bij Ten Boer een overslibde woonplaats uit de Romeinse tijd doorsneden. Waarge-

nomen werd een kleiplateau op veen. Er werden honderden scherven verzameld van aardewerk uit de 1-3e eeuw na Chr. (det. E. Taayke). De ROB (Henny Groenendijk) heeft zich ervoor ingespannen dat de woonplaats werd opgehoogd, zodat hij bewaard blijft voor toekomstig onderzoek. In het betreffende perceel buiten het tracé zijn door middel van detail-hoogtekartering en boringen restanten van nog twee soortgelijke woonplaatsen aangetoond.

Ydo Dijkstra en Paulien de Roever, mede namens Henny Groenendijk

** Aanleg aardgastransportleiding Anjum - Grijpskerk*

Ydo Dijkstra en Marije Essink volgen op dit moment in opdracht van de Gasunie vanuit de vakgroep Archeologie van de RuG de aanleg van het tracégedeelte tussen Grijpskerk en Dokkumer Nieuwezijlen. Dit tracégedeelte levert tot nu toe vrij weinig sporen op. Het gebied is pas na 1500 na Chr. bewoond geraakt. Daarnaast zijn zij bezig met een archeologische inventarisatie van het tracégedeelte tussen Dokkumer Nieuwezijlen en Anjum, dat in 1997 wordt aangelegd. Dit tracégedeelte gaat door enkele afgegraven terpen. Zij stelden inmiddels door boringen vast dat nog terpzolen van deze terpen resteren.

Ydo Dijkstra en Marije Essink

** Inspectie wierden in Groningen*

In het kader van de planologische en wettelijke bescherming voerde de provinciaal archeoloog van Groningen vele inspecties op de wierden uit.

Henny Groenendijk, ROB
Tel. 050-3636702 (maandag)
Tel. 033-4651080 (dinsdag-vrijdag)

UITWERKINGSONDERZOEK

** De matrijs van Wijnaldum*

In 1996 zijn de laatste metaalvondsten van de opgraving Wijnaldum van het GIA (RuG) en het IPP (UvA) schoongemaakt door Cuno Koopstra op het laboratorium in Groningen. Het allerlaatste zakje bevatte een ca. 1,5 x 1,5 cm groot rechthoekig metalen plaatje afgedekt met corrosie. Dit bleek een matrijs te zijn waarmee het goudfolie dat in sieraden als de mantelspeld van Wijnaldum werd gelegd onder vlakjes rode granaat (almandijn) van een raster werd voorzien. Het raster, een patroon van kleine vierkantjes, werd met een stomp voorwerp in het goudfolie gedrukt dat over de matrijs was gelegd. Doel van het raster was de

Foto van de matrijs van Wijnaldum

schitterwerking van het almandijn te verhogen. Het door het almandijn vallende licht werd door het raster in verschillende richtingen weerkaatst. Deze vondst, waarvan in Engeland één (uit onbekende context) en in Denemarken twee tegenhangers zijn gevonden, waarvan een in de veronderstelde koninklijke nederzetting van Gudme op Fünen, doet vermoeden dat zich op enig moment, of zelfs gedurende langere tijd, een edelsmid op de terp Tjitsma van Wijnaldum bevond, die sieraden als de mantelspeld van Wijnaldum maakte of repareerde.

Informatie Jurjen Bos, Bert Nijboer en Cuno Koopstra

** SHW-project Nederzetting en Landschap*

Op 1 oktober 1996 startte het project 'De relatie tussen landschap/landschapsgebruik en de economische/politieke machtsvorming in Groot-Friesland tussen de 3e en 9e eeuw na Chr.' van de Stichting Historische Wetenschappen (SHW, onderdeel van NWO). In het project participeren de RuG (GIA - voorheen BAI) en de UvA (IPP) door middel van respectievelijk een aio en een promotiebursaal, en de Stichting Historische Wetenschappen, die een postdoc, een toegevoegd onderzoeker en een oio levert.

Doel van het onderzoek is het vaststellen van de rol die enerzijds de agrarische productie en de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen en anderzijds socio-culturele factoren hebben gespeeld in de vorming van vroegmiddeleeuwse

koninkrijken rond de Noordzee, waaronder het Friese koninkrijk. Het onderzoek wordt uitgevoerd in Groningen (bij het GIA) en in Amsterdam (bij het IPP). Alle onderzoeken behalve dat van de postdoc leiden tot een promotie. De leiding van het project berust bij Jurjen Bos (GIA), Anthonie Heidinga (IPP) en Wietske Prummel (GIA).

De start van het project verloopt in fasen. Als eerste is Danny Gerrets op 16-10-1996 als toegevoegd onderzoeker in Groningen van start gegaan. Hij onderzoekt de socio-culturele en politieke aspecten van de machtsvorming in Westergo van de 3e tot en met de 9e eeuw (begeleider Jurjen Bos). Op 1 januari 1997 zal de aio in Groningen de werkzaamheden starten. De taak van deze persoon is het vaststellen van de betekenis van de agrarische productie en de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen in Westergo in de periode 3e-9e eeuw (begeleiding Wietske Prummel). Per 1 januari 1997 start de postdoc met de werkzaamheden. De postdoc coördineert het onderzoek van de verschillende onderzoekers en stelt algemene modellen op voor de landschappelijke en economische/politieke factoren die leiden tot staatsvorming in de vroege middeleeuwen. De postdoc heeft twee standplaatsen: het GIA en het IPP.

In juli of augustus 1997 starten de onderzoeken van een oio en promotiebursaal die aan de UvA worden tewerkgesteld. Hun taken betreffen de archeologische aanwijzingen voor Friese staatsvorming in de vroege middeleeuwen in respectievelijk Noord- en Zuid-Holland (begeleiding Anthonie Heidinga).

STUDENTENONDERZOEK

Caroline Tulp, studente Archeologie aan de RuG, verrichtte een onderzoek naar de metaalbewerking op de terp Tjitsma te Wijnaldum op grond van het materiaal dat daarover bij de opgravingen in de jaren 1991-1993 te voorschijn kwam (docent Jurjen Bos).

Michiel Huisman, student Archeologie aan de RuG, verrichtte een onderzoek aan de non-ferrometalen van de opgraving Wijnaldum (docent Jurjen Bos)

Hulya Halici, studente Archeologie aan de RuG, is in juli 1996 begonnen met het onderzoek voor haar afstudeerscriptie over bewerkt been en gewei uit de opgraving Wijnaldum. Zij maakt daarbij dankbaar gebruik van de dateringen van de grondsporen en vondstnummers die aan

deze zijn gegeven door Danny Gerrets en Jan de Koning (docenten Jurjen Bos en Wietske Prummel).

AANMELDING NIEUWE LEDEN

Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de penningmeester: Egge Knol, A. van Solmsstraat 9a, 9717 AL Groningen. De contributie bedraagt f 25,00 per jaar. Leden ontvangen de Jaarverslagen en de jaarlijkse Mededelingen. Een nieuw lid krijgt het laatst verschenen jaarverslag als premie gratis.

KOPIJ

Kopij voor deze Mededelingen en aanbevelingen voor op te nemen rubrieken of berichten, kunnen ingezonden worden naar de Redactie van de Mededelingen van de Vereniging voor Terpenonderzoek, p/a Wietske Prummel, Poststraat 6, 9712 ER Groningen, e-mail wprum@let.rug.nl

ISSN 13813331

Redactieadres:

Vereniging voor Terpenonderzoek

Poststraat 6

9712 ER Groningen